

جایگاه محیط زیست در دستورات دینی

نویسنده: خیرالله خیرخواه^۱

چکیده

سخن گفتن و قلم زدن پیرامون «جایگاه محیط زیست در دستورات دینی» کاری است دشوار و بغرنج که از عهده‌ی این قلم ممکن بر نیاید، مسلماً محیط زیست یا جای بودوباش انسان در متون دینی و دستورات قرآنی و پیامبر بزرگ اسلام حضرت محمد - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - بسیار برجسته، واضح و روشن است و تأکیدات فراوانی بر این امر شده است.

اسلام همان قسمی که بر نماز، روزه، زکات، حج و دیگر عبادات و ارزش‌های متعالی، انسان را فرا می‌خواند تا آن را به هدف تقرب و نزدیکی به خداوند مهربان انجام دهند. همین‌گونه بر پاکی، نظافت، حفظ الصحه‌ی محیط زیست و بودوباش انسان نیز تأکیدات و دستورات فراوانی دارد. البته پرسشی که برای خواننده‌ی مقاله حاضر پیدا می‌گردد، این است که محیط زیست چیست؟ در پاسخ باید گفت: محیط زیست به جایی گفته می‌شود که انسان‌ها به صورت فردی و گروهی در آن زندگی می‌کنند و در جهت حفظ سلامتی آن مشترکاً سعی می‌ورزند.

روش تحقیق در این مقاله توصیفی - تحلیلی و از نوع کتابخانه‌ای است. نویسنده اذعان دارد که این نوشته بتواند در جهت آگاهی‌دهی برای شهروندان ساکن در افغانستان و به‌ویژه شهریان پایتخت (شهر کابل)، مثر واقع شده تا با الگوگیری از آموزه‌ها، ارشادات و دستورات دینی، در جهت پاکی، نظافت، سهم‌گیری در جهت زدودن کثافات از گوشه و کنار شهر با «اداره‌ی ملی حفاظت از محیط زیست» و دست‌اندرکاران صادق این اداره، از هیچ‌گونه سعی و تلاشی دریغ نورزند. نگارگر در این مقاله سعی دارد که «جایگاه محیط زیست در دستورات دینی» را مورد بحث و بررسی قرار داده و آن را در پرتو آیات و احادیث به توضیح، تبیین و تفسیر بگیرد.

محقق در این مقاله، جایگاه محیط زیست را به گونه‌ی مستند از آیات بینات الهی و احادیث رسول گرامی اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - به بحث و بررسی می‌گیرد.

کلمات کلیدی: محیط زیست، دستورات دینی، آیات قرآنی، احادیث نبوی.

افغانستان کشوری است که با داشتن تاریخ چند هزار ساله و محیط زیست زیبا، دره‌های خروشان و پرآب، تپه‌های سبز و خرم، کوه‌ساران سربه‌فلک و چشمه‌سارهای زیبا و جنگلات انبوه، زیباترین جغرافیای جهان را به خود اختصاص داده است که مردم اصیل و بومی آن سال‌ها در کنار هم زندگی برادرانه، زیست باهمی و صمیمانه داشته و در هر برهه‌ای از تاریخ، در تحولات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی در کنار یکدیگر قرار داشته‌اند.

از این میان، شهر کابل و شهروندان اصیل و پاک‌طینت، صادق و بافرهنگ آن، سال‌های سال زندگی شهرنشینی توأم با فرهنگ عالی و با روش و سنن خاص و بهتر در پهلوی هم زندگی کرده‌اند. کابلیمان ما و شهر زیبای آن - که تصویری جامع از وحدت و برادری مردم افغانستان است - همانند بوستانی را گرفته که در آن گل‌های رنگارنگ و نزدیک با یکدیگر زیست و زندگی انسانی خویش را به پیش برده و می‌برند و از «هر چَمَن صَمَنی»، تاجیک و پشتون، هزاره و ازبیک، سیک و نورستانی، عرب و ایماق و... با هم و در کنار هم، زندگی می‌کنند که این تنوع و چندگانگی نشان‌دهنده‌ی این است که ما در پاکی و نظافت شهر خویش (کابل و دیگر ساحات زیست‌مان) نیز سهم فعال و قابل ملاحظه داشته و از هیچ‌گونه تلاشی در جهت پاکی و نظافت شهر دریغ نمی‌کنیم.

پژوهش حاضر مقاله‌ای است توصیفی - تحلیلی با روش کتابخانه‌ای که به مناسبت برگزاری مسابقه‌ی «کتاب‌خوانی و مقاله‌نویسی» که از سوی «اداره‌ی ملی حفاظت از محیط زیست» برگزار شده، نوشته شده است که خواننده‌ی گرامی را به چند عنوان مهم که شامل «جایگاه محیط زیست در روشنائی قرآن کریم و جایگاه محیط زیست در پرتو احادیث نبوی» که همانا جایگاه محیط زیست در دستورات دینی را شامل می‌شود، فرا می‌خوانیم:

۱- جایگاه محیط زیست در روشنائی قرآن کریم:

قرآن کریم به مثابه‌ی منشور زندگی انسان‌ها به‌ویژه مسلمانان، در زندگی بشر نقش سازنده و ارزشمندی داشته و دارد. به این ترتیب، این کتاب (قرآن عظیم‌الشان) راهگشای تمام چالش‌ها و مشکلات امروزی و فردای بشر است و انسان در پرتو تعالیم قرآنی می‌تواند با چالش‌های موجود فرا راه محیط زیستی و با استفاده از دستورات قرآن کریم، بر این چالش‌ها فایق آید.

پیش از آن بجاست که برای روشنائی فهم بیشتر از محیط زیست، تعریفی از «محیط زیست» داشته باشیم و سپس به جایگاه محیط زیست در قرآن کریم بپردازیم.

دانشمندان تعاریف زیادی از محیط زیست داشته / دارند؛ اما تعریف جامع آن عبارت از این است: محیط زیست متشکل از نظام‌های اتمسفر (که از هوا و ذرات آب و ذرات معلق تشکیل شده)، پدوسفر (زمین)، بیوسفر (قشر زیست محیطی)، و هیروسفر (آب)، می‌باشد. مجموعه‌ی این نظام‌ها به اضافه‌ی نیروی خورشیدی، فضای محیط زیستی آماده می‌کنند و بستر حیات را با تمام تنوعی که دارد، میسر می‌سازد.

[محیط زیست از منظر دین و اقتصاد، ص: ۳۰]

جایگاه محیط زیست در قرآن کریم بسیار برجسته و روشن بوده است که دانشمندان و پژوهشگران عرصه‌ی تحقیق بر این امر تأکید بیشتر داشته‌اند.

اگر بشر حیران در وادی ظلمت و گمراهی به قرآن مجید چنگ نمی‌زد، امروز شاهد فضل بشر، توسعه، پیشرفت و سعادت نمی‌بودیم. یگانه راه نجات انسان و مخصوصاً مسلمانان در این است که به این کلام الهی چنگ بزنند و آموزه‌های بلند آن را در حفظ محیط زیستی و تمام سطوح حیات، دستورالعمل خویش قرار دهند. با چنگ زدن به این کتاب با عظمت است که بسیاری از گره‌های موجود در محیط زیستی باز شده و بشر به وسیله‌ی آن می‌تواند راه خود را پیدا کرده و بر تمامی مشکلات و چالش‌های زندگی فردی و اجتماعی و محیطی خویش پیروز گردد.

۱- عمران و آبادانی زمین: عمران و آبادانی زمین مسئله‌ای است که امروز جهان بشری در تلاش است تا شهرها و مکان زندگی خویش را به گونه‌ی پیشرفته آباد ساخته و تمام امکانات و تسهیلات را برای خود میسر سازند و قرآن مجید نگاه بسیار جالب و عمیقی به طبیعت دارد، مظاهر طبیعی را مخلوق خدا معرفی کرده و انسان را متوجه آن می‌سازد [نقش تعالیم اسلام در کاهش بحران‌های زیست محیطی، ص: ۷۵] که چهارده صد سال قبل بر امر عمران و آبادانی زمین اهتمام و توجه ویژه داشته و انسان را به آبادی و عمران توصیه می‌کند:

«..هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا..» [هود / ۶۱]

(او شما را از زمین پدید آورد و در آن شما را استقرار داد.)

در آیه‌ی متبرکه‌ی فوق مسئله‌ی عمران زمین و استقرار و جابه‌جایی بشر مورد توجه است که مردا همان محیط زندگی انسان است که باید از تخریب و آلوده‌ساختن آن جلوگیری شده و در جهت تنظیم فضای سالم زندگی در آن بکوشیم. در جهت نابودی آلودگی‌ها و فساد موجود در زمین تلاش بکنیم.

۲- اصلاح در زمین: از منظر قرآن کریم همان طور که انسان دارای کرامت است، همه‌ی موجودات طبیعت نیز مقدس‌اند؛ زیرا همه‌ی اجزای طبیعت تسبیح‌گوی حق‌اند. بر این اساس، انسان در مقابل همه چیز از جمله حیوانات و طبیعت اطراف خود مسئولیت دارد. مهم‌ترین وظیفه‌ی انسان در قبال طبیعت اصلاح در زمین و اجتناب از فساد در آن است. [نقش تعالیم اسلام در کاهش بحران‌های زیست محیطی، ص: ۷۹]، اصلاح در زمین شامل، اصلاح سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی می‌شود که آدمی باید از فساد در روی زمین جلوگیری کرده و در جهت اصلاح و بهبود آن توجه و کوشش بیشتر بکند که خداوند جل جلاله می‌فرماید: «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا» [اعراف / ۵۶]

(و در زمین پس از اصلاح آن، فساد مکنید.)

باید تذکر داد که «لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ» در چندین جایی از قرآن کریم آمده‌است و شامل هر نوع فساد می‌شود که بشر را از آن منع قرار داده است.

۳- جلوگیری از فساد در خشکی و دریا: قرآن کریم به‌عنوان قانون اساسی مسلمانان، آنان را از هر نوع فساد در «بَرِّ و بحر» (خشکی و دریا)، منع قرار داده و عاقبت چنین عملی را گناه عظیم پنداشته و

دستورات خویش را واضح بیان داشته تا از فساد و تباهی در خشکی و دریا دست بردارند که خداوند می‌فرماید:

«ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» [روم / ۴۱]
(به سبب آنچه دست‌های مردم فراهم آورده، فساد در خشکی و دریا نمودار شده است تا [سزای] بعضی از آنچه را که کرده‌اند به آنان بچشانند، باشد که باز گردند.)

با این امر، ما متوجه می‌شویم که بشریت امروز خود از اعمالی که بر بالای زمین و دریاها انجام داده‌اند، پشیمان‌اند و به اشتباه خویش پی برده‌اند. مثلاً: قطع بی‌رویه‌ی جنگلات که منجر به تخریب و فرسایش زمین شده و سیلاب‌های مدهش و ویرانگر را به دنبال داشته و دارد، یا هم شکار بی‌رویه‌ی حیات وحش، همین‌گونه استفاده از بمب‌های زروی در دریاها که باعث کشتار حیوانات و آبریان شده و مشکلات زیاد دیگری را نیز به ارمغان آورده است که قرآن کریم و دستورات الهی از چنین اعمالی، انسان را برحذر داشته و متوجه عواقب ناگوار آن ساخته است.

۴- آلودگی‌های محیطی: البته بهتر است، پیش از توضیح آلودگی‌های محیطی، برای تفهیم هرچه بیشتر موضوع، آلودگی را تعریف کنیم: آلودگی عبارت از: «تغییر مستقیم یا غیر مستقیم خواص فیزیکی، حرارتی، کیمیاوی یا بیولوژیکی محیط زیست است که بالآخر دفع و انتشار مواد مضره بر استفاده‌ی درست، اثر وارد نموده و باعث ایجاد وضعیت پرخطر برای صحت، مصئونیت و رفاه عامه یا محیط زیست گردیده و یا منجر به نقض شرایط، حدود یا قیودی شود که اجازه‌ی آن تابع احکام این قانون باشد.» [قانون محیط زیست، ص: ۲۲]

بنابراین قرآن عظیم‌الشان نیز به‌عنوان کتاب و دستور زندگی انسان به این امر توجه داشته و بشر را متوجه خطرات آن ساخته است که قرآن کریم آن را به دو گونه آلودگی تقسیم کرده است:

الف) آلودگی صوتی؛

ب) آلودگی هوا.

الف) آلودگی صوتی: البته مضرترین آلودگی است که در اوضاع کنونی نه‌تنها جهان که بل برخی شهرهایی پرجمعیت و صنعتی افغانستان به شدت از آن متضرر می‌شوند و شهروندان را به مشکلات روحی و روانی مواجه ساخته است. در تعریف آلودگی صوتی گفته‌اند: آلودگی صوتی عبارت از: پخش و انتشار هرگونه صوت، صدا و ارتعاش مربوط و بیش از حد مجاز و مقرر در فضای باز است. [سازمان حفظ محیط زیست، آلودگی صوتی، <https://www.doe.ir/portal/home/?178348>] و گفته‌اند که صدا اگر از حد معمولی آن تجاوز کند، باعث رنجش گوش، احساس خستگی، آزار و اذیت در افراد شده، آرامش آن‌ها را برهم می‌زند. [اسلام و محیط زیست، ص: ۲۰]

کلام دلنواز الهی، صدای گوشخراش افراد را با تصویر زنده‌ی با این صورت بیان می‌کند:

«وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْصُصْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ» [لقمان / ۱۹]

(و در راه رفتن خود میانه‌رو باش و صدایت را آهسته ساز که بدترین آوازه بانگ خران است.)

دین اسلام حتی از بلندخواندن قرآن در نماز که باعث آزار و اذیت نمازگزاران شود، منع می‌کند:

«...وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا» [اسراء / ۱۱۰]

(و نمازت را به آواز بلند مخوان و بسیار آهسته‌اش مکن و میان این [و آن] راه [میان] جوی.)

و در وصف بهشت که آنجا صداهای بیهوده نیست، چنین می‌فرماید: «لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِغِيَّةً» [غاشیه / ۱۱]
(سخن بیهوده‌ای در آنجا نشنوند.)

و یا: «لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لُغْوًا وَلَا كِدًّا» [نبا / ۳۵]

(در آنجا نه بیهوده‌ای شنوند و نه [یکدیگر را] تکذیب [کنند].)

و یا هم: «لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لُغْوًا إِلَّا سَلَامًا» [مریم / ۶۲]

(آنان در آنجا گفتار پوچ و بیهوده‌ای نمی‌شنوند.)

بنابراین؛ می‌توان گفت که پاک بودن محیط زیست از آلودگی صوتی، از نعمات بس بلند الهی است که باید قدر و منزلت آن را بدانیم.

ب) آلودگی هوا: آلودگی هوا عبارت است از وجود هر ماده‌ای در هوا که می‌تواند برای انسان یا محیط زیست او مضر باشد و به عبارت دیگر هر ماده‌ای که وارد هوا شود و خواص فیزیکی، کیمیاوی و زیستی آن را تغییر دهد، هوای آلوده نامیده می‌شود که تهدید واضحی برای صحت و سلامتی موجودات زنده محسوب می‌شود. [آموزش‌های محیط زیستی در روشنایی تعلیم اسلامی، ص: ۵۷]

قرآن کریم حکایت از آلودگی هوایی می‌کند که انسان‌های شقی، گنهکار و متمرّد از قانون خدا، در چنین هوایی قرار می‌گیرند و ما را از آن هشدار می‌دهد که متوجه باشیم و بناءً در دنیا هم این دستور الهی را سرلوحه‌ی زندگی فردی و اجتماعی خویش قرار دهیم:

«وَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْمُلُونَ» [واقع / ۳۴]

(و در سایه‌ی دودهای بسیار سیاه و گرم قرار خواهند گرفت.)

نفی این همه موارد بالا در قرآن کریم تلنگری است که ما برای زندگی فردای مان آمادگی بگیریم و طوری که این آلودگی‌ها در زندگی گذرای دنیا بر ما اثرات سوء دارند و مضرند، برای دنیای بعدی نیز باید آمادگی تام داشته باشیم و این امر جز به اینکه این مسایل را در زندگی دنیا تمرین و تجربه کنیم. اضرار و عوامل سوء آن را بدانیم تا باشد که عاقبت مان خوب و نیکو شود.

۵- اهمیت باران و نباتات در زندگی انسان: اگر به قرآن این دستو الهی نگاه شود، می‌بینیم که در چندین جای از واژه‌ی «نبات» تذکر رفته است و این امر نشان‌دهنده‌ی اهمیت نباتات در طبیعت و محیط زندگی انسان است که هم باعث تولید آکسجن، زیبایی، آرامش روحی، تأمین‌کننده‌ی محصول غذایی، تولید خاک و چوب، لطافت هوا، تولید علوفه‌های حیوانی و فراورده‌های دارویی و صنعتی شده‌اند که خالق زمین و زمان، هر چیزی را که آفریده، در خدمت انسان و زندگی او قرار داده است تا استفاده‌ی درست و مناسب از آن داشته باشد.

آب، خاک، باد، باران، گیاه، درخت، میوه و سبزه، خشکی و دریا و... همه را برای انسان مسخر نموده تا در خدمت او باشد، قدر و ارزش این همه نعمات الهی را بداند.

خداوند کریم و علیم، در کلام خود می‌فرماید:

«وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنَ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ» [انعام / ۹۹]

(و هم اوست خدایی که از آسمان آبی فرو بارید. پس هر نبات را بدان رویاندیم و سبزه‌ها را از زمین بُرون آوردیم و از آن سبزه‌ها دانه‌هایی که بر روی هم چیده شده، بیرون آریم و از شکوفه‌ی نخل خوشه‌هایی است به هم پیوسته، و باغ‌های انگور و زیتون و انار که برخی شبیه و برخی نامشابه به هم است (خلق کنیم)، شما در آن باغ‌ها هنگامی که میوه‌ی آن پدید آید و برسد (با چشم تعقل) بنگرید که در آن آیات و نشانه‌هایی (از قدرت خدا) برای اهل ایمان هویدا است.)

با بیان اهمیت آفریده‌های الهی در محیط زیست انسان، رسیدیم به موضوع بعدی که جایگاه محیط زیست در پرتو سخنان رسول رحمت - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - چگونه است و چه ارشادات نسبت به اهمیت و جایگاه محیط زیست دارند که خواننده‌ی عزیز را بدان فرا می‌خوانیم.

۲- جایگاه محیط زیست در پرتو احادیث نبوی:

آن‌گونه که در مورد جایگاه محیط زیست از منظر کلام دلنواز ربّانی سخن رفت، در این مبحث از جایگاه محیط زیست در سخنان پیامبر سخن گفته خواهد شد و پیامبر رحمت محافظت از محیط زیست را به‌عنوان شعبه‌ای از ایمان گفته و چنین می‌فرماید:

«الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةٌ فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ» [صحیح مسلم]

(ایمان هفتاد و چند شعبه یا بخش دارد که بهترین آن گفتن «لا اله الا الله» است و پایین‌ترین درجه‌ی آن کنارزدن و برداشتن اذیت و آزار از راه مردم می‌باشد و حیا نیز شعبه‌ای از ایمان است.)
در این سخن رسول گرامی، دو مورد بیشتر مورد توجه است؛ یکی اینکه اگر می‌خواهید ایمان‌تان استوار و محکم شود، باید به کلمه‌ی «لا اله الا الله» ایمان گسست‌ناپذیر داشته باشید و سپس رسول الله «پایین‌ترین درجه‌ی ایمان را» دور ساختن اشیای مضره از راه می‌گویند. در این حدیث منظور از راه، پیش روی خانه، نزدیک مکتب، مکان ورزشی، تفریحگاه‌ها، جاده‌ی عمومی و... را می‌توان برشمرد.

مواردی که در فوق نام برده شد، همه محل زیست انسان‌هاست و باید از اشیای مضره که مؤلّد واپروس‌ها و مکروب‌هایند، جلوگیری شود و این مسئله در سخن رسول الله به وضوح مورد تأکید و اهتمام قرار گرفته است.

در حدیث دیگری پیامبر اکرم - صلوٰة الله علیه و سلامه - ما را در نگهداری از حفظ محیط زیست چنین ترغیب و تشویق می‌کند:

«عَرِضْتُ عَلَيَّ أُمَّتِي بِأَعْمَالِهَا حَسَنِيَّتِهَا وَسَيِّئِيَّتِهَا فَرَأَيْتُ فِي مَحَاسِنِ أَعْمَالِهَا الْأَذَى يُنْحَى عَنِ الطَّرِيقِ وَرَأَيْتُ فِي سَيِّئِ أَعْمَالِهَا التُّخَاعَةَ فِي الْمَسْجِدِ لَا تُدْفَنُ» [سنن ابن ماجه]

(اعمال خوب و بد ائمت بر من عرضه شد، در میان اعمال نیک، عملی توجه مرا به خود جلب کرد و آن هم از بین بردن اذیت و آزار در راه مردم بود و در میان اعمال بد نیز عملی که توجه مرا به خود جلب کرد، انداختن آب دهان به مسجد بود.)

از سخن رسول گرامی چنین بر می آید که یگانه عاملی که محیط را آلوده می سازد، «انداختن آب دهان» است. امروز متأسفانه شما وقتی به پیرامون تان، راه های عمومی و پیاده روها، نگاهی بیندازید، به چنین عملی زشت برخورد خواهید خورد. پس رسالت هر انسان مسلمان و شهروند مسئول است که به این امر - که پیامبر نیز بدان تأکید و توجه کرده - دقت کرده و هم نوعان دیگر خود را نیز بدان فرا بخوانند.

مورد دیگری که در این سخن رسول الله برجسته است. اینکه؛ بهترین عمل آن است که راه مردم را پاک و صاف کنیم و اشیای مضر، مانند: کثافات، بوتل خالی، پوست اضافی کیله و دیگر میوه ها، پلاستیک های اضافی، پارچه های تکه و چوب و سنگ، خس و خاشاک و... را از مسیر عبور و مرور مردم و شهروندان، برداشته و آنان را در زباله دانی های گوشه و کنار شهر بیندازیم و به شهروندان چنین وانمود کنیم که ما مشترکاً در پاکی و نظافت محیط زندگی خویش سهم ارزنده و فعال داریم و در پاکی شهر خود مسئولیم.

مورد دیگری را که می باید در بوستان سیرت رسول خداوند خواند و اهتمام ورزید، این است که در نگهداری از محیط سبز نیز باید توجه داشته باشیم، به خاطری که ساحه ی سبزی که مملو از درختان و سبزه زارها باشد، به روح و روان آدمی مؤثر و مفید است و در این باب رسول خدا، خود به پوشیدن لباس سبز علاقه و توجه داشتند:

«كان أحب الألوان إلي رسول الله - صلى الله عليه وسلم الخضرة.» [السلسلة الصحية، ٢٠٥٤]

یعنی پیامبر گرامی رنگ سبز را بسیار دوست داشتند.

امام بیهقی آورده است که نگاه کردن به سبزه در برابر نسیم سحرگاه و ایستادن در روبه روی آن برای چشم بسیار مفید است.

همچنین در مسند شهاب قضاعی چنین آمده است: «النظر إلى الخضرة يزيد في البصر»

(نگاه کردن به مناظر سرسبز به بینایی آدمی می افزاید.)

اینجا بر ما می آموزاند که باید در قسمت حفظ محیط زیست خویش و تنظیم پیرامون مان به مکان های سبز تلاش بیشتر و بهتر نماییم.

مثلاً در سخن دیگری، رسول الله ما را به غرس (شاندن) نهال به هدف زیباساختن محیط زیست و جلوگیری از گازات مضره و تولید آکسجن، امر و تشویق نموده و می فرماید:

«مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ» [صحیح البخاری]

(هر مسلمانی که درختی غرس کند یا بذری (دانه ای)، بیفشاند (در زمین کشت کند)، انسانی، پرنده و یا حیوانی از آن بخورد، برایش صدقه محسوب می گردد.)

اینجا نگاه پیامبر این است که انسان‌ها علاوه از اینکه از درخت و زراعت استفاده‌ی مادی می‌کنند و از میوه‌ی آن می‌خورند، از چوب آن برای خانه و کاشانه‌ی خویش استفاده می‌کنند، ضمن آن، هم ثواب کسب کرده و هم باعث زیبایی محیط زیست و پاکی هوا می‌شود.

و علاوه بر آن، رسول خدا ما را متوجه می‌سازد که از قطع درختان جلوگیری بکنیم، در جهت حفظ و نگهداشت درختان و فرهنگ‌سازی برای حفظ آن به دیگر شهروندان و هم‌نوعان خویش آگاهی دهی کنیم، تا باشد که از قطع بی‌رویه‌ی درختان و قطع بنه‌زارها و تخریب ساحات سبز و پارک‌های ملی جلوگیری شود. مسئله‌ی دیگری که بسیار حایز اهمیت است و باید بدان توجه گردد، این است که امروزه انسان‌ها در شهرهایی که زندگی دارند، حفظ الصحه‌ی محیطی آن را کمتر رعایت می‌کنند.

مثلاً در داخل شهر، در پیش‌روی دکان یا پیاده‌روها و یا هم در زیر درختان سبز مثمر و غیر مثمر، قضای حاجت می‌کنند و یا در جوی‌های آب و حوض‌های ایستاده بول می‌کنند که خود از آداب انسانی و اسلامی به دور است و هم باعث آلودگی آب و هوا می‌گردد. پیامبر خدا، در این خصوص چنین ارشاد می‌فرماید:

«اتَّقُوا الْمَلَاعِنَ الثَّلَاثَ: الْبِرَازُ فِي الْمَوَارِدِ، وَقَارِعَةَ الطَّرِيقِ وَالظَّلَّ» [الأبَانِي، صحيح أبي داود، شماره ۲۶] (از سه چیزی که موجب لعنت می‌شود، بپرهیزید: قضای حاجت کردن در محل آب‌شخور مردم و در راه عموم، و سایه‌ی (ای که مردم می‌نشینند و استراحت می‌کنند).

مطلب دیگری که در سخن پیامبر رحمت، مورد تأمل و دقت است، اینکه، بعد از آن که ما راه را پاک بکنیم، نه تنها اینکه باعث پاکی راه و خشنودی راهروان می‌گردد، خداوند بابت این عمل شایسته و نیکو، از ما تشکر کرده و خطاهای مان را می‌بخشد:

«بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ وَجَدَ عُضْنَ شَوْكٍ عَلَى الطَّرِيقِ فَأَخْرَهُ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَعَفَرَ لَهُ» [صحيح البخاري، ۶۲۴] (مردی را دیدم که در بهشت این طرف و آن طرف می‌گردید، چون درختی را که از بالای راه سبب اذیت مسلمین می‌شد، قطع کرده بود).

موارد تشویقی زیادی هست که ما مسلمانان با خوانش بیشتر دستورات الهی و احادیث گهربار نبوی، در مورد محیط زیست بر می‌خوریم؛ اما در زندگی عملی «فردی و اجتماعی» مان، کمتر از آن استفاده می‌کنیم.

و در حدیث دیگری از رسول الله آمده است:

«لَقَدْ رَأَيْتُ رَجُلًا يَتَقَلَّبُ فِي الْجَنَّةِ فِي شَجَرَةٍ قَطَعَهَا مِنْ ظَهْرِ الطَّرِيقِ كَأَنَّهُ تُوذِي النَّاسَ» [صحيح مسلم، ۱۹۱۴] (مردی را دیدم که در بهشت در حال گردش بود؛ زیرا درختی را که سبب اذیت و آزار مسلمانان بود، از سر راه قطع کرده و برداشته بود).

و در روایتی آمده است:

«مَرَّ رَجُلٌ بِعُضْنِ شَجَرَةٍ عَلَى ظَهْرِ طَرِيقٍ، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَأُنَحِّينَ هَذَا عَنِ الْمُسْلِمِينَ لَا يُؤْذِيهِمْ، فَأَدْخَلَ الْجَنَّةَ» (مردی از مسیری عبور می‌کرد که متوجه شاخه‌ای درختی شد که در وسط راه قرار داشت؛ با خود گفت: به الله سوگند که این درخت را از سر راه مسلمانان برمی‌دارم تا باعث اذیت آنان نشود؛ در نتیجه وارد بهشت شد).

پس ما انسان‌ها و به‌ویژه مسلمانان اهمیت و جایگاه محیط زیست را زمانی که در دستورات الهی می‌خوانیم و نگاه می‌کنیم، باید بدانیم که ما بر اساس فرموده‌های الهی و نبوی در برابر مردم، محیط و شهری که زندگی داریم، مسئولیم و باید آموزه‌های بلند دینی را به فرزندانمان تعلیم و آموزش دهیم تا از آنان در حفظ محیط زیست استفاده شود.

نتیجه‌گیری

در فرجام این مقاله، به این نتیجه می‌رسیم که محیط زیست و حفاظت از آن در دستورات دینی، جایگاه بس بلند و ارزشمند داشته و به اساس آن باید ما به‌عنوان مسلمان، بدین مسئله در روشنایی دستورات الهی توجه و تمرکز بیشتر بر حفظ محیط زیست خویش داشته باشیم.

قرآن کریم، احادیث نبوی از مصادر دینی مایند که بر جایگاه و اهمیت محیط زندگی انسان‌ها تأکید بیشتر داشته و به زیبایی، تفکر در آفرینش، عمران و آبادانی زمین، اصلاح زمین، دوری از فساد در زمین و جلوگیری از آن، تأکید نموده است و ما را از آلوده کردن و آلوده شدن خشکی و دریا و آلودگی‌های محیطی دیگر و اهمیت نباتات در زندگی و استفاده‌ی درست انسان‌ها از آن، تأکید و توصیه می‌کند که ما نیز بر مبنای آن باید استفاده‌ی معقول کرده و در جهت رعایت آن تلاش بورزیم.

همچنان پیامبر گرامی اسلام نیز در احادیث گهربارش به دور کردن اشیای مضره از راه، مانند خس و خاشاک، عدم انداختن آب دهان در مسجد، جاده، سبزه‌کاری، غرس نهال و حفظ و نظافت تأکید و توجه فراوان کرده است.

نگارشگر این خامه؛ در پرتو دستورات دینی، به اهمیت و جایگاه بیشتر محیط زیست پرداخته و آن را در یک تحقیق توصیفی - تحلیلی، با روش کتابخانه‌ای و با استفاده از مصادر و منابع، مورد بحث و بررسی قرار داده است و امیدوار است که این نوشته نیز مورد استفاده‌ی خوانندگان قرار گرفته و اداره‌ی ملی حفاظت از محیط زیست از آن در برنامه‌های خویش استفاده نمایند.

پیشنهادات:

نویسنده با مطالعه‌ی دستورات دینی (قرآن کریم و احادیث نبوی)، نکات ذیل را به مسئولین امور اداره‌ی ملی حفاظت از محیط زیست پیشنهاد می‌کند:

۱- اداره‌ی ملی حفاظت از محیط زیست، برای فهم بیشتر باید آموزه‌های دینی، چون آیات موضوعی قرآن کریم و احادیث نبوی مرتبط به موضوع محیط زیست را با ترجمه‌ی فارسی و پشتوی آن گردآوری نموده و به‌صورت کتاب و یا بروشور، چاپ و نشر نماید، تا مردم بهتر و بیشتر به مسایل محیط زیست توجه فرمایند؛

۲- به ملا امان مساجد و معلمان هدایت داده شود که در خطابه‌ها و درس‌های‌شان، از جایگاه محیط زیست در قرآن کریم و احادیث نبوی، سخن بگویند و مقتدیان و شاگردان خویش را به آن توصیه نمایند؛

۳- اداره‌ی ملی حفاظت از محیط زیست، باید در هماهنگی با وزارت معارف، تحصیلات عالی، ارشاد حج و اوقاف و صحت عامه، سیمینارهای آگاهی‌دهی در ارتباط به جایگاه محیط زیست در دستورات دینی را برگزار نمایند؛

۴- اداره‌ی ملی حفاظت از محیط زیست باید پیام‌های آگاهی‌دهی خویش را به روستاها، شهرهای خرد و بزرگ، ولسوالی‌ها، مراکز آموزشی و تعلیمی و ... با هر وسیله‌ای ممکن برساند.

منابع و مأخذ:

- ۱- قرآن کریم؛
- ۲- ----- (۱۳۸۵). قانون محیط زیست، ناشر: وزارت عدلیه، دولت جمهوری اسلامی افغانستان؛
- ۳- سازمان حفظ محیط زیست، آلودگی صوتی، <https://www.doe.ir/portal/home/?178348>؛
- ۴- ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن یزید القزويني (بی‌تا). سنن ابن ماجه، کتب حواشیه: محمود خلیل، الناشر: مكتبة أبي المعاطي؛
- ۵- اکبری راد، طیبه (۱۳۹۲). نقش تعالیم اسلام در کاهش بحران‌های زیست محیطی، مجله محیط شناسی، سال سی‌ونهم، شماره‌ی اول، ص: ۷۳ - ۸۰؛
- ۶- الالبانی، محمد بن ناصر (۱۴۱۵). السلسلة الأحاديث الصحيحة، الناشر: مكتبة المعارف؛
- ۷- الالبانی، محمد بن ناصر (۱۴۱۹). صحیح سنن أبي داود، الطبعة الأولى، مكتبة المعارف، للنشر والتوزيع، ریاض؛
- ۸- امرا، نورمحمد (۱۳۹۴). اسلام و محیط زیست (pdf)، ناشر: وبسایت کتابخانه‌ی عقیده، www.aweedeh.com؛
- ۹- البخاری، محمد بن إسماعيل (۱۴۰۷). صحیح البخاری، دار ابن کثیر: بیروت - لبنان، الطبعة الثالثة؛
- ۱۰- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۳). آموزش‌های محیط زیستی در روشنایی تعالیم اسلامی، ناشر: دیپارتمنت آموزش و آگاهی عامه، مؤسسه‌ی تحفظ حیات وحش افغانستان، چاپ دوّم، کابل، افغانستان؛
- ۱۱- صادقی، حسین و فراهانی، سعید (بی‌تا). محیط زیست از منظر دین و اقتصاد. (بی‌جا)؛
- ۱۲- النیسابوری، مسلم بن حجاج (بی‌تا). صحیح مسلم، الناشر: دار الجیل بیروت، دار الأفاق الجديدة - بیروت.